

ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶԻ ՆՈՐԱԿԱՌՈՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ (1991-2017)

ԱՐՄԱՆ ՄԱԼՈՅԵԱՆ(armanmaloyan1976@gmail.com)

Հայկական եկեղեցական ճարտարապետութիւնը հայոց բազմադարեայ մշակոյթի ինքնատիպ եւ կարեւոր բնագաւառներից է: Հայկական եկեղեցական ճարտարապետութեան բազմաթիւ կառոյցներ աչքի են ընկնում իրենց իւրօրինակութեամբ, գեղարուեստական հարուստ աւանդների կիրառմամբ ու զարգացմամբ, ներքին ու արտաքին յարգարանքի ինքնատիպ լուծումներով, կառուցողական արուեստի բարձր մակարդակով:

Հայ միջնադարեան եկեղեցական ճարտարապետութեան պատմութեան մէջ, յիշատակ, պատուաւոր տեղ ունի Շիրակի (Անի-Շիրակ) ճարտարապետական դպրոցը՝ իր տաղանդաշատ ճարտարապետերով, շինարար ու խաչքարագործ վարպետներով: Այս ճարտարապետական դպրոցի ներկայացուցիչները հայ միջնադարեան եկեղեցական ճարտարապետութեան անդաստանում թողել են անմար յիշատակ եւ հայ եկեղեցական ճարտարապետութիւնը բարձրացրել են որակական մի նոր աստիճանի ու հարստացրել այնպիսի կոթողներով, ինչպիսիք են Երեւոյքի տաճարը, Դպրեվանքը, Լմբատավանքը, Հոռոմոսի, Արգինայի, Խծկոնքի, Մարմաշէնի, Հադիճի վանական համալիրները, Լեռնակերտի, Սարալանջի, Պեմզաշէնի, Սառնաղբիւրի, Տեկորի, Մրէնի, հազարաշէն Անիի ու Գիւմրիի գեղակերտ եկեղեցիներն ու վանքերը եւ բազմաթիւ այլ հոյաշէն կառոյցներ: Հայ միջնադարեան եկեղեցական ճարտարապետութեան գանձարանում ուշագրաւ եւ արժէքաւոր են Շիրակի յուշարձանները, որոնք լրացնում եւ ամբողջացնում են հայ միջնադարեան եկեղեցական ճարտարապետութեան յուշարձանաբոլլը¹:

Այս յօդուածի շրջանակներում փորձել ենք ներկայացնել ՀՀ Շիրակի մարզի նորակառոյց (1991–2017ին կառուցուած) եկեղեցիներն ու մատուռները (Գիւմրիի Ս. Հռիփսիմէ, Ս. Յակոբ Մծբնեցի, հակաօդային պաշտ-

¹ Շիրակի (Անի-Շիրակի) ճարտարապետական դպրոցի ներկայացուցիչների եւ ճարտարապետական կոթողների մասին մանրամասն տե՛ս՝ Ս. Բարխուդարեան, *Միջնադարեան հայ ճարտարապետներ եւ քարգործ վարպետներ*, Հայկ. ՍՍՌ ԳԱ, Երեւան, 1963. նաեւ՝ Հ. Իսաբէկեան, *Հայկական ռենեսանսի ճարտարապետութիւնը*, Հայաստանի հրատ., Երեւան, 1980. նաեւ՝ Ս. Մնացականեան, *Վարպետաց վարպետներ*, Մանուկ, Տրդատ, Մոմիկ, Հայկ. ՍՍՀ ԳԱ, Երեւան, 1982. նաեւ՝ Վ. Յարութիւնեան, *Հայկական ճարտարապետութեան պատմութիւն*, Լոյս հրատ., Երեւան, 1992. նաեւ՝ Մ. Հասրաթեան, *Հայկական ճարտարապետութեան պատմութիւն*, Երեւան, 2002:

պանութեան զօրամասի Ս. Սարգիս, Ս. Մինաս, Սրբոց Նահատակաց, Ս. Սարգիս, Անուշաանի Ս. Վարդան, Արթիկի ՔԿՀի Ս. Գրիգոր Լուսատրիչ, Գտաշէնի Ս. Կարապետ, Եղնաջրի Ս. Սարգիս, Զոյգաղբիւրի Ս. Խաչ, Լեռնակերտի Սրբոց Վարդանանց, Կաքաւասարի Ս. Նարեկ, Կրասարի Ս. Բարսեղ, Հայկաւանի Ս. Խաչ Աւետարան, Ղարիբջանեանի Ս. Հոգի, Շիրակաւանի Ս. Աստուածածին, Սպանդարեանի Ս. Ամէնափրկիչ, Ոսկեհասկի Ս. Նարեկ եւ Ս. Ոսկեկող Աւետարան): Յօդուածում անդրադարձել ենք վերոյիշեալ եկեղեցիների ու մատուռների ճարտարապետական ձեւերին, կառուցման պատմութեանը եւ յարակից այլ հարցերի:

1991ից յետոյ նորանկախ Հայաստանի Հանրապետութիւնում հայկական եկեղեցական ճարտարապետութիւնը վերածնունդ, ապա նաեւ վերելքի նոր շրջան ապրեց: ՀՀ մարզերում եւ քաղաքամայր Երեւանում կառուցուեցին նոր եկեղեցիներ: Անմասն չմնաց նաեւ Շիրակի մարզը: Մարզի նորակառոյց եկեղեցիներից իւրաքանչիւրն իր յօրինուածքով ու յարդարանքով ինքնատիպ է եւ հայկական նորագոյն ճարտարապետութեան գանձարանում պատուաւոր տեղ է զբաղեցնում:

ԳԻՒՄՐԻԻ ՍՈՒՐԲ ՀՈՒՓՍԻՄԷ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հայաստանի տարածքի շուրջ 40%ն ընդգրկած 1988 Դեկտեմբերի 7ի աղէտալի երկրաշարժի հետեւանքով զոհուեցին հազարատու մարդիկ, աներուեց հանրապետութեան ամբողջ բնակֆոնդի շուրջ 17%ը, դադարեցին գործելուց մօտ 170 արդիւնաբերական ձեռնարկութիւններ, մեծ վնաս կրեցին բնակավայրերն ու երկրագործական համալիրը: Ամբողջովին կամ մասամբ աներուեցին նաեւ բազմաթիւ պատմաճարտարապետական յուշարձաններ եւ արուեստի ստեղծագործութիւններ, տուժեց շուրջ 917 կրթական օջախ²: Տարերային աղէտը ծանր ու անամոք կորուստներ պատճառեց նաեւ հայրաքաղաք Գիւմրիին:

1988ի արհաւիրքից դէպի վերածնունդ ընթացող Գիւմրիում կառուցուած քրիստոնէական պաշտամունքային առաջին կառոյցը Սուրբ Հռիփսիմէ եկեղեցին է³, որի շինարարութիւնը սկսուել է 1991ին, աւարտուել՝

² «1988 թ.-ի Սպիտակի երկրաշարժը», <http://www.nssp-gov.am/spitak.htm> , մատչում՝ 03. 06. 2020:

³ Ամէնայն հաւանականութեամբ՝ կառոյցի համեստ չափերն ի նկատի ունենալով՝ Ս. Հռիփսիմէն համարում են մատուռ, ոչ թէ եկեղեցի: Սակայն մատուռները (վկայարաններ) քրիստոնէական պաշտամունքային կառոյցներ են, որոնք կառուցուում են վկայի՝ մարտիրոսի, նահատակի գերեզմանի կամ մասունքների վրայ: Մատուռները, ըստ էութեան, պարզ յօրինուածքով փոքրաչափ եկեղեցիներ են՝ ուղղանկիւն յատակագծով, թաղածածկ, երկթեք կտուրով, որոնք յաճախ կառուցուել են բնակավայրերում, ճանապարհների, աղբիւրների ակունքների

1992ին: Արտաքնապէս եւ ճարտարապետական յօրինուածքով հայկական եկեղեցական ճարտարապետութեան կառոյցներից տարբերուող եւ աստիճանական կաթոլիկ եկեղեցիների նմանութեամբ կառուցուած այս եկեղեցին ունի ուղղանկյուն յատակագիծ, չորս ուղղանկյուն սիւներով շքամուտք, կարմիր կղմինդրէ տանիք: Շքամուտքը, որից բացում է դէպի աղօթարահ տանող դուռը, տանիքին ունի փոքրիկ զանգաշտարակով սոխուկանման գմբէթ: Եկեղեցին լուսատուրում է հիւսիսային եւ հարաւային պատերին գտնուող երեքական լուսամուտներով: Պարզ յօրինուածքով Ս. Հռիփսիմէ եկեղեցին զարդարում են Տիրամօր, Միքայէլ Հրեշտակապետի, Ս. Գայիանեանց կոյսերի եւ Ս. Հռիփսիմէի բարձրաքանդակները⁴:

Շիրակի թեմի բարեխնամ առաջնորդ Տէր Միքայել եպիսկոպոս Աջապահեանը Գիւմրիի Աստիճանական թաղամասում գտնուող Ս. Հռիփսիմէ եկեղեցու ուխտի օր է հռչակել Հոգեգալստեան տօնին յաջորդող Երկուշաբթին՝ «Տօն Սրբոց Կուսանացն Հռիփսիմեանց», որը Հայ Առաքելական Եկեղեցին տօնում է Կաթողիկէ Սուրբ Էջմիածնի տօնի նախընթաց Երկուշաբթին (կամ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի ելքը Խոր Վիրապից տօնին նախորդող Երկուշաբթին): Այդ օրը Ս. Հռիփսիմէ եկեղեցում մատուցում է ուխտի սուրբ եւ անմահ պատարագ⁵:

ԳԻՒՄՐԻԻ ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ ՄԾԲՆԵՑԻ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հայաստանի Երրորդ Հանրապետութեան փառահեղ եկեղեցական կառոյցներից է Գիւմրիի Սուրբ Յակոբ Մծբնեցի եկեղեցին, որի կառուցումն

մօտ, գերեզմանատներում, վանական համալիրներում: Յետագայում մատուռ են անուանել ընդհանրապէս փոքրածաւալ եկեղեցիները, սակայն իրականում մատուռի եւ եկեղեցու տարբերութիւնը ոչ թէ մեծութիւնն է, չափսերը, այլ մատուռի հիմքերը օրինուած եւ օժուած քարերով նուիրագործուած չլինելը: Մատուռներ են կոչում նաեւ եկեղեցիների օժուած աւանդատները, որոնք պատարագամատոյց անշարժ սեղան ունեն (Մաղաքիա արք. Օրմանեան, *Ծիսական բառարան*, հրատ. ԿՀՄՏԿ, Անթիլիաս-Լիբանան, 1979, էջ 157-58. նաեւ՝ *Քրիստոնեայ Հայաստան հանրագիտարան*, գլխ. խմբ.՝ Յովհ. Այվազեան, հայկական հանրագիտարանի հրատ., Երեւան, 2002, էջ 696):

⁴ Գոհար Նաւասարդեան, «Գիւմրի քաղաքի հայկական եկեղեցիների ճարտարապետութիւնը (հատուած դիպլոմային աշխատանքից)», http://deesim.blogspot.com/2014/07/blog-post_5593.html առ 03. 06. 2020 թ.:

⁵ Ալվարդ Կաղզումեան, «Հռիփսիմէ, մեծ խորհուրդ եւ անուն ցանկալի...», Ուխտի սուրբ պատարագ Սուրբ Հռիփսիմէ մատուռում», *Ս. Եօթ Վէրք*, Ժ. տարի, Յունիս, 2009:6(114), <http://yotverk.am/datei/090631/s090603.htm> , մատչում՝ 3. 06. 2020. նաեւ նոյնի՝ «Հարսնացեալք Քրիստոսի երկնաւոր փեսային, դստերը վերին Սիոնի...». ուխտի սուրբ պատարագ Սուրբ Հռիփսիմէ մատուռում», *Ս. Եօթ Վէրք*, ԺԲ. Տարի, Յունիս, 2011:6(138), <http://www.yotverk.am/datei/110631/s110605.htm> առ 03. 06. 2020 թ.:

աարտուել է 2002ին եւ Գարեգին Բ. կաթողիկոսի ձեռամբ օծուել 2002 Օգոստոսի 29ին: Եկեղեցին կառուցուել է ԱՄՆի Փենսիլվանիա նահանգի Իսթոն քաղաքի բնակիչներ, Սարգիս եւ Բաբի Յակոբեան ամուլի բարերարութեամբ⁶: Խաչաձեւ կենտրոնագմբէթ յօրինուածքով Ս. Յակոբ Մծբնեցի եկեղեցին նախագծել է ճարտարապետ Բաղդասար Արզումանեանը⁷, հոյակերտ քանդակները հեղինակել է Գետիկ Բաղդասարեանը, իսկ շինարարական աշխատանքները ղեկավարել է Մկրտիչ Լամբարեանը: Ընդարձակ աղօթասրահով եկեղեցու գլխաւոր մուտքն արեւմտեան կողմից է, միա մուտքը՝ հարաւային կողմից: Եկեղեցուն մի առանձին վեհուօթին են հաղորդում վեղարն ու 16-նիստանի թմբուկով գմբէթը: Առաջին յարկում խաչաթեւերն ու անկիւնային չորս աւանդատներն են, երկրորդ յարկում՝ խաչաթեւերը միացնող անկիւնային սենեակները, որոնք որպէս վերնատուն են ծառայում, իսկ երրորդ յարկում երեք յարկ միասնական բարձրացող գմբէթաձաձկ կենտրոնական շրջանաձեւ աղօթասրահն է: Ուշագրաւ է նաեւ եկեղեցու գետնայարկը, որը նախատեսուած է բազմամարդ հաւաքների ու հանդիսութիւնների համար:

Եկեղեցու տարածքում 2010ին տեղադրուել է 1988ի երկրաշարժի զոհերին նուիրուած յուշակոթող (քանդակագործ՝ Զաւէն Կոշտոյեան)⁸:

Ամէն տարի Սուրբ Յակոբ Մծբնայ Հայրապետի տօնի⁹ առիթով Գիւմրիի նոյնանուն եկեղեցում մատուցում է Սուրբ եւ Անմահ պատարագ: Տարիներ առաջ Մծբնի քաղաքից՝ սուրբ Յակոբ Մծբնեցու մասունքների վրայ կառուցուած եկեղեցուց, Շիրակի թեմի բարեխնամ առաջնորդ Աջապահեան եպս.ը բերել եւ Գիւմրիի Ս. Յակոբ Մծբնեցի եկեղեցուն է նուիրել քարեր¹⁰:

⁶ Մարինէ Մարտիրոսեան, Վահէ Սարուխանեան, «Շիրակի նոր եկեղեցիները. 'սիրուն ժամից' մինչեւ բանտի աղօթատուն», <https://hetq.am/hy/article/73775>, մատչում՝ 03. 06. 2020:

⁷ Ճարտարապետ Բ. Արզումանեանի կեանքն ու գործունէութիւնը հանգամանալից ներկայացուած են Վարազդատ Յարութիւնեանի *Նորօրեայ ոսկեծեղիկը. Ճարտարապետ Բաղդասար Արզումանեանի կեանքն ու սրբեղծագործական վաստակը* աշխատութեան մէջ, Ս. Էջմիածին, 2004:

⁸ Նաասարդեան. նաեւ նոյնի՝ «Գիւմրու Սբ Յակոբ Մծբնեցի եկեղեցի», http://deesim.blogspot.com/2014/07/blog-post_8.html, մատչում՝ 03. 06. 2020:

⁹ Հայ Առաքելական Եկեղեցին Ս. Յակոբ Մծբնացի հայրապետի, Մարուգէ ճգնաւորի եւ Մելիտոս եպիսկոպոսի յիշատակը տօնախմբում է Յիսնակաց երրորդ Կիրակիին յաջորդող Շաբաթ օրը (Յիսնակաց նշանակում է յիսնօրեայ պահք: Ս. Ծննդեանը նախորդող այս յիսնակը, որի միջակայքում է գտնուում «Ս. Յակոբի շաբաթապահք»ը, սկսում է Նոյեմբերի 18ի մերձակայ Կիրակիից յետոյ):

¹⁰ Լուսինէ Գրիգորեան, «Նշուց Սուրբ Յակոբի տօնը նոյնանուն եկեղեցում», *Ս. Եօթ Վէրք*, Դեկտեմբեր, 2018:12(224),

ԳԻՒՄՐԻԻ ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍ ՄԱՏՈՒՌ

Շիրակի մարզի նորակերտ քրիստոնեական պաշտամունքային կառույցներից է Գիւմրիի Սուրբ Սարգիս մատուռը, որը կառուցուել է նշանատուր Սեւ Ղուկից քիչ հեռու՝ նախկին մանկական երկաթուղու տարածքում: Ս. Սարգիսը համեստ չափերով, միախորան խաչաձև կենտրոնագմբէթ պարզ կառոյց է, միակ մուտքն արեւմտեան կողմից է: Մատուռը լուսատրուում է թմբուկի չորս եւ արեւմտեան ու արեւելեան կողմերին բացուած երկուական նեղ, երկարաւուն, քանդակազարդ պսակներով լուսամուտներով: Մատուռը նախագծել է ճարտարապետ Ռաֆիկ Եղոյեանը, իսկ կառուցումը հովանաւորել է բարերար Արտաշէս Սարգսեանը¹¹: Մատուռի հիմնարկէքը կատարուել է Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան եպիսկոպոսի ձեռամբ 2005ին¹²: Օծման արարողութիւնը եւս կատարել է թեմակալ առաջնորդ Միքայել սրբազանը 2011 Փետրուարի 19ին՝ Ս. Սարգիս Զօրավարի տօնին¹³:

ԳԻՒՄՐԻԻ ՀԱԿԱՕԴԱՅԻՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԶՕՐԱՄԱՍԻ ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍ ՄԱՏՈՒՌ

Շիրակի մարզի յաջորդ նորակառոյց սրբավայրը Գիւմրիի հակաօդային պաշտպանութեան զօրամասի Սուրբ Սարգիս մատուռն է, որը կառուցուել է ժամկետային զինծառայողներ Սարգիս Ասատրեանի եւ Թորգոմ Խաչատրեանի նախաձեռնութեամբ եւ իրենց ծառայակից ընկերների ու ծնողների աջակցութեամբ: 2012 Ապրիլի 12ին Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան եպս.ի ձեռամբ ու հանդիսապետութեամբ տեղի է ունեցել մատուռի հիմնարկէքի արարողութիւնը¹⁴: Նոյն թուականի Հոկտեմբերի

<http://www.yotverk.am/datei/181231/s181209.htm> , մատչում՝ 03. 06. 2020:

¹¹ Նաասարդեան. նաեւ նոյնի՝ «Գիւմրու Սբ Սարգիս մատուռը», <http://deesim.blogspot.com/search/label/%D5%8D%D5%A2.%20%D5%8D%D5%A1%D6%80%D5%A3%D5%AB%D5%BD%20%D5%B4%D5%A1%D5%BF%D5%B8%D6%82%D5%BC> , մատչում՝ 03. 06. 2020:

¹² Ա. Կաղզումանցեան, «'Եթէ ոչ տէր չինէ գտուն, ի նանիր վաստակին չինօղք նորա'. օծուեց Սուրբ Սարգիս մատուռը» *Ս. Եօթ Վէրք*, Փետրուար, 2011:2(134), <http://www.yotverk.am/datei/110231/s110219.htm> , մատչում՝ 04. 06. 2020:

¹³ «Օծուց Գիւմրու Սբ Սարգիս մատուռը», <https://armenpress.am/arm/news/640975.html> , մատչում՝ 04. 06. 2020:

¹⁴ «Զօրամասային Ս. Սարգիս մատուռի հիմնարկէք», <https://ter-hambardzum.do.am/news/2012-04-20-1016> , մատչում՝ 04. 06. 2020:

29ին մատուոն օծուել է ձեռամբ թեմի առաջնորդ Աջապահեան եպս.ի եւ հայոց բանակի հոգեւոր առաջնորդ Տ. Վրթանէս եպս. Աբրահամեանի¹⁵:

ԳԻՒՄՐԻԻ ՍՈՒՐԲ ՄԻՆԱՍ ՄԱՏՈՒՌ

Մարզի յաջորդ նորակառոյց աղօթատունը Գիւմրիի Ս. Մինաս մատուոն է: Կարմիր սրբատաշ տուֆով կառուցուած մատուոնը խաչաձեւ կենտրոնագմբէթ յորինուածք ունի, հարաւային պատին կայ շինարարական արձանագրութիւն¹⁶: Մուտքն արեւմտեան կողմից է: Օծուել է 2013 Դեկտեմբերի 3ին՝ Ս. Մինասի յիշատակութեան օրը, ձեռամբ Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան եպս.ի: Մատուոնը կառուցուել է ճարտարապետ Մաքսիմ Եշիբաշեանի նախագծով եւ ՌԴ Խաբարովսկ քաղաքում բնակուող գործարար, ծնունդով գիւմրեցի Սամոգլ Սողոյեանի բարերարութեամբ¹⁷:

ԳԻՒՄՐԻԻ ՍՐԲՈՅ ՆԱՀԱՏԱԿԱՑ ԵԿԵՂԵՑԻ

Գիւմրիի Սրբոց Նահատակաց նորակառոյց եկեղեցին Հայաստանի, Վրաստանի, Ռուսաստանի եւ Արեւելեան Եւրոպայի հայ կաթողիկէների առաջնորդանիստ եկեղեցին է, որը հիմնադրուել է Սուրբ Խաչ անուամբ¹⁸: Շինարարական աշխատանքները սկսուել են 2010ին՝ Առաքելական պատուիրակ նշանակուած հայր Վահան Ծ.Վ. Օհանեանի օրօք՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. կաթողիկոսի օրհնութեամբ, ՀՀ կառավարութեան աջակցու-

¹⁵ Հ. Մոսինեան, «Օծուեց գորամասի մատուոնը», *Ս. Եօթ Վէրք*, Հոկտեմբեր, 2012:10(154), կամ <http://www.yotverk.am/datei/121031/s121011.htm> , մատչում՝ 04. 06. 2020:

¹⁶ Ա. Կաղզուանցեան, «Խոստովան եղիցուք անուան քում սրբոց եւ պարծեսցուք յօրհնութիւնս քո.' ուխտի սուրբ պատարագ Ս. Մինաս մատուոնում», *Ս. Եօթ Վէրք*, Դեկտեմբեր, 2014:12(180), <http://www.yotverk.am/datei/141231/s141209.htm> , մատչում՝ 04. 06. 2020. նաեւ նոյնի՝ «Խոստովան եղիցուք անուան քում սրբոց եւ պարծեսցուք յօրհնութիւնս քո.' ուխտի սուրբ պատարագ Ս. Մինաս մատուոնում», *Ս. Եօթ Վէրք*, Դեկտեմբեր, 2018:12(224), <http://yotverk.am/datei/181231/s181205.htm> , մատչում՝ 04. 06. 2020. նաեւ նոյնի՝ «Ոչ միայն ի նա հաւատայ, այլեւ վասն նորա չարչարիցէ.' ուխտի սուրբ պատարագ Սուրբ Մինաս մատուոնում», *Ս. Եօթ Վէրք*, Դեկտեմբեր, 2016:12(204), <http://www.yotverk.am/datei/161231/s161203.htm> , մատչում՝ 04. 06. 2020:

¹⁷ Արարատ սրկ. Սարգսեան, «Եկայք շինեսցուք սուրբ զխորանն լուսոյ... .՝ ձեռամբ առաջնորդ սրբազանի օծուեց Սուրբ Մինաս եկեղեցին», *Ս. Եօթ Վէրք*, Դեկտեմբեր, 2013:12(168), <http://www.yotverk.am/datei/131231/s131205.htm> , մատչում՝ 04. 06. 2020:

¹⁸ « Տեղի ունեցաւ Գիւմրիի Սուրբ Խաչ կաթողիկ եկեղեցու հիմնարկեքը», <https://armenpress.am/arm/news/631750/arm/> , մատչում՝ 04. 06. 2020:

թեամբ եւ աւարտուել 2015 Սեպտեմբերին: Եկեղեցու շինարարական աշխատանքները շարունակել եւ աւարտին է հասցրել 2011ից թեմի առաջնորդի պաշտօնը ստանձնած գերաշնորհ Տէր Ռաֆայէլ արք. Մինասեանը, ում որոշմամբ էլ, որպէս Հայոց Ցեղասպանութեան 100րդ տարելիցի խորհրդանիշ եւ ի նշան նահատակների անմար յիշատակի, եկեղեցին օծուել է Սրբոց Նահատակաց անունով¹⁹:

Եկեղեցին կառուցուել է ճարտարապետ Յակոբ Զիւնեանի նախագծով, շինարարական աշխատանքները ղեկավարել է Յակոբ Բաղդասարեանը, իսկ քանդակների հեղինակը Ռազմիկ Աազեանն է²⁰: Սրբոց Նահատակաց եկեղեցու կառուցմանն աջակցել են Վատիկանի Սուրբ աթոռի Արեւելեան Եկեղեցիների Ժողովը, Իտալիայի կաթողիկէ եպիսկոպոսների խորհուրդը, ԱՄՆի կաթողիկէ եպիսկոպոսների խորհուրդը, «Ռենովաթիս» բարեսիրական միջազգային կազմակերպութիւնը, Քէօլնի թեմը, «Church in Need» կազմակերպութիւնը, «Աշխատանք Արեւելքում» ընկերակցութիւնը, Հռոմի Լեոնեան վարժարանը եւ Հռոմի Սուրբ Վլաս եկեղեցին: Ս. Նահատակաց եկեղեցին ութանիստ եռայարկ զուարթնցատիպ կառոյց է, որի նաակատիքը կատարուել է 2015 Սեպտեմբերի 24ին Հռոմի Սրբազան Պապի ներկայացուցիչ կարդինալ Լէոնարդօ Սանդրիի (Արեւելեան կաթողիկէ եկեղեցիների ժողովի նախագահ) եւ Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկէ հայոց պատրիարք-կաթողիկոս Գրիգոր Պետրոս 20րդի հանդիսապետութեամբ²¹:

Հայոց Ցեղասպանութեան 100րդ տարելիցի շրջանակներում Սրբոց Նահատակաց եկեղեցու բակում տեղադրուել է նահատակների յիշատակը յաւերժացնող խաչքար²²:

¹⁹ «ՀՀ նախագահը Գիւմրիում ներկայ է գտնուել Հայ Կաթողիկէ Սրբոց Նահատակաց եկեղեցու օծմանը», <https://news.am/arm/news/287557.html> , մատչում՝ 04. 06. 2020. նաեւ՝ Լիլիթ Յարութիւնեան, «Սուրբ Նահատակաց եկեղեցի. Ինչպէս Հայաստանի կաթողիկէները մայր տաճար ունեցան», <https://armeniasputnik.am/exclusive/20190203/17098850/gyumri-katolikner-trndez.html> , մատչում՝ 04. 06. 2020:

²⁰ Նաւասարդեան. նաեւ նոյնի՝ «Սբ Խաչ հայ կաթողիկէների եկեղեցի», http://deesim.blogspot.com/2014/08/blog-post_77.html մատչում՝ 4. 06. 2020:

²¹ «Օծուեց Գիւմրիի Սրբոց Նահատակաց առաջնորդանիստ եկեղեցին», <http://shirak.mtad.am/news/item/2015/09/24/katolik/> , մատչում՝ 4. 06. 2020. նաեւ նոյնի՝ «Գիւմրիում օծուեց Հայ կաթողիկէ Սրբոց Նահատակաց առաջնորդանիստ եղեկեղեցին», <https://www.youtube.com/watch?v=ef2iLHLjN0U>. նաեւ՝ «Օծուել է Հայ Կաթողիկէ Սրբոց Նահատակաց աթոռանիստ եկեղեցին», https://www.youtube.com/watch?v=oX_xVN7mdOs մատչում՝ 4. 06. 2020:

²² «ՀՀ նախագահը», նաեւ՝ «Գիւմրիում օծուել է Հայ Կաթողիկէ Սրբոց Նահատակաց եկեղեցին»:

2016ին Հռոմի Ֆրանցիսկոս պապը Գիւմրիի Սրբոց Նահատակաց առաջնորդանիստ հայ կաթողիկէ տաճարին խորհրդանշական քար է նուիրել, որը վերցուած է Հռոմի Ս. Պետրոս Մայր տաճարի պատից²³: Պապի նուիրած քարը զետեղուած էր Ս. Պետրոսի տաճարի պատին 2000ին՝ ձեռամբ Յովհաննէս Պօղոս Բ. պապի: Քարը Ս. Պետրոսի տաճարից վերցուել է Ողորմութեան յոբելեանական տարուայ բացման առթիւ՝ 2015 Դեկտեմբերի 8ին՝ Անարատ Յղութեան տօնին: Քարը նուիրուել է «որպէս նշան սերտ հաղորդութեան Սրբազան Քահանայապետի հետ, որը յաջորդն է Պետրոս առաքեալի, եւ որպէս մասնակցութիւն հոգեւոր շնորհների յոբելեանական տարուայ»²⁴: Խորհրդանշական քարն ագուցուելու էր Գիւմրիի Սրբոց Նահատակաց եկեղեցու պատին:

ԱՆՈՒՇԱԻԱՆԻ ՍՐԲՈՅ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ (ՍՈՒՐԲ ՎԱՐԴԱՆ) ՄԱՏՈՒՌ

Անուշաան գիւղի Սրբոց Վարդանանց (Սուրբ Վարդան) մատուռը գտնուում է գիւղամիջում: Այն կառուցուել է 2009ին՝ Մոսկուայում բնակուող Արտաշէս Յարութիւնեանի եւ Աբգար Մկրտչեանի նախաձեռնութեամբ եւ տրամադրած միջոցներով: Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան եպս.ի ձեռամբ 2009 Մայիսի 7ին²⁵ կատարուել է մատուռի օծման արարողութիւնը:

ԱՐԹԻԿ ՔԿՀԻ ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱԻՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հառիճ գիւղի վարչական սահմաններում գտնուող «Արթիկ» քրեակատարողական հիմնարկի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցու հիմնարկէքը կատարուել է 2010 Մայիսի 13ին Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան եպիսկոպոսի ձեռամբ եւ ընթերակայութեամբ Հառիճավանքի վանահայր Տ. Կորինն արեղայ Առաքելեանի ու Լմբատավանքի հոգեւոր հովիւ Տ. Լե-

²³ «Հռոմի Պապը միութեան խորհրդանիշ քար է նուիրել Գիւմրիի Սրբոց Նահատակաց եկեղեցուն», <http://1lur.am/am/archives/250908> մատչում՝ 04. 06. 2020:

²⁴ «Հռոմի Ֆրանցիսկոս պապը միութեան խորհրդանիշ քար է նուիրել Գիւմրիի Սրբոց Նահատակաց եկեղեցուն», <https://shabat.am/am/article/33836/Hromi-Franciskos-Papy-miutyan-khorhrdanish>, https://www.panorama.am/am/news/2016/03/08/%D5%80%D5%BC%D5%B8%D5%B4%D5%AB-%D5%8A%D5%A1%D5%BA/1541268?fbclid=IwAR2l6DDU6OZIacRjIQ3JwHgqWacsfl87v_YWzawlsQmmj6UfyQhi73Lew4 առ 04. 06. 2020 թ.:

²⁵ Ա. Կաղզուանցեան, «Օրինցից զՏէր յամէնայն ժամ, յամէնայն ժամ օրինութիւն նորա ի բերան իմ.» եպիսկոպոսական սուրբ պատարագ Անուշաանում», *Ս. Եօթ Վէրք*, Յունիս, 2012:6(150), <http://yotverk.am/datei/120631/s120608.htm> մատչում՝ 05. 06. 2020:

ուն քահանայ Յովհաննիսեանի²⁶: Խաչածել կենտրոնագմբէթ Ս. Գրիգոր Լուսավորիչը կառուցուել է ՔԿՀ վարչակազմի նախաձեռնութեամբ եւ դատապարտեալների գործուն մասնակցութեամբ²⁷: Եկեղեցու կառուցման գործում մեծ ներդրում է ունեցել ՔԿՀ նախկին պետ, արդարադատութեան գնդապետ Վարդան Սարգսեանը²⁸: Եկեղեցու քանդակագործն է Տիգրան Յակոբեանը: Եկեղեցին ունի մէկ մուտք, իրաքանչիւր խաչաթելի ճակատային մասում՝ մէկական նեղ, երկարաւուն լուսամուտ: Հիւսիսային կողմում զանգակատունն է, իսկ հարաւային կողմում՝ մոմավառութեան սրահը: Եկեղեցին օծուել է 2010 Դեկտեմբերի 11ին ձեռամբ Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան եպիսկոպոսի²⁹:

ԳՏԱՇԷՆԻ ՍՈՒՐԲ ԿԱՐԱՊԵՏ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մարզի յաջորդ նորակառոյց եկեղեցին Գտաշէնի Ս. Կարապետն է, որի հիմնարկէքի արարողութիւնը կատարել է Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան եպս.ը 2010 Դեկտեմբերի 6ին³⁰: Մոսկուայում հաստատուած ջաւախեցի գործարար Կարապետ Պողոսեանի բարերարութեամբ եկեղեցին կառուցուել է 2011ին: Վարդագոյն սրբատաշ տուֆով կառուցուած եկեղեցին միանաւ բազիլիկ է՝ քառասին փոքրիկ գմբէթով. միակ մուտքն արեւմտեան կողմում է: Հիւսիսային, հարաւային եւ արեւմտեան ճակատներում կան մէկական նեղ, երկարաւուն լուսամուտներ: Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան եպս.ը Ս. Կարապետ եկեղեցին հանդիսատրապէս օծել է 2011 Սեպտեմբերի 3ին³¹:

²⁶ Լիլիթ Եոլչեան, «Մատուռի հիմնարկէք «Արթիկ» քրեակատարողական հիմնարկում», *Ս. Եօթ Վէրք*, Մայիս, 2010:5(125),

<http://www.yotverk.am/datei/100531/s100502.htm> մատչում՝ 05. 06. 2020:

²⁷ «Արթիկ ՔԿՀ-ի կալանատններն իրենց միջոցներով եկեղեցի են կառուցելու», <https://news.am/arm/news/66103.html> մատչում՝ 05. 06. 2020:

²⁸ Մարտիրոսեան, Սարուխանեան:

²⁹ Ա. Կաղզուանցեան, «Նորոգող հնութեանց, նորոգեա եւ զիս, նորոգ զարդարեա.՝ օծուեց «Արթիկ» քրեակատարողական հիմնարկի մատուռը», *Ս. Եօթ Վէրք*, Դեկտեմբեր, 2010:12(132), <http://www.yotverk.am/datei/101231/s101204.htm> . նաեւ՝ <https://armenpress.am/arm/news/632207> , մատչում՝ 05. 06. 2020:

³⁰ «Մատուռի հիմնարկէք Գտաշէնում», *Ս. Եօթ Վէրք*, Հոկտեմբեր, 2010:10(130), <http://www.yotverk.am/datei/101031/s101003.htm> , մատչում՝ 05. 06. 2020:

³¹ Ա. Կաղզուանցեան, «Եղիցի ձեռն Քո ի կեցուցանել զիս, զի զպատուիրանս Քո ընտրեցի.՝ օծուեց Գետաշէն գիւղի Սուրբ Կարապետ մատուռը», *Ս. Եօթ Վէրք*, Սեպտեմբեր, 2011:9(141), <http://www.yotverk.am/datei/110931/s110907.htm> . նաեւ նոյնի՝ «Ընդ անառակին որդւոյ գոչեմք առ Հայրդ, գթած... .՝ սուրբ պատարագ Գետաշէնի Սուրբ Կարապետ մատուռում», *Ս. Եօթ Վէրք*, Մարտ, 2017:3(207), <http://yotverk.am/datei/170331/s170301.htm> մատչում՝ 05. 06. 2020:

ԵՂՆԱՋՐԻ ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Եղնաջրի Ս. Սարգիս եկեղեցին կառուցուել է 2006ին, «KASA» շուկցարական մարդասիրական հիմնադրամի բարերարությամբ³²: Խաչաձե կենտրոնագմբէթ Ս. Սարգիս եկեղեցու մուտքն արեւմտեան կողմից է: Եկեղեցին լուսավորում է խաչաթեւի հիւսիսային եւ հարաւային ճակատների մէկական նեղ, երկարատուն եւ գմբէթի թմբուկի լուսամուտներով: Եկեղեցին օծուել է 2007 Օգոստոսի 8ին ձեռամբ Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան Եպիսկոպոսի³³:

ԶՈՅԳԱՂԲԻՒՐԻ ՍՈՒՐԲ ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻ

Զոյգաղբիւրի Ս. Խաչ եկեղեցու հիմնարկէքի արարողութիւնը կատարուել է Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան Եպիսկոպոսի ձեռամբ 2007ին: Խաչաձե կենտրոնագմբէթ եկեղեցին կառուցուել է ծագումով զոյգաղբիւրցի Վոլոդիա Մաթետսեանի բարերարությամբ: Եկեղեցին Աջապահեան Եպիսկոպոսի ձեռամբ օծուել է 2008 Յունիսի 28ին³⁴:

ԼԵՌՆԱԿԵՐՏԻ ՍՈՒՐԲ ՎԱՐԴԱՆ (ՍՐԲՈՅ ՎԱՐԴԱՆԱՆՏ) ԵԿԵՂԵՑԻ

Լեռնակերտ գիւղի մուտքը զարդարող Ս. Վարդան (Սրբոց Վարդանանց) եկեղեցու կառուցումը նախաձեռնել եւ իրագործել է Ռուսաստանի Դաշնութեան Եկատերինբուրգ քաղաքում հաստատուած լեռնակերտցի գործարար Գագիկ Յովհաննիսեանը: Խաչաձե կենտրոնագմբէթ յորինուածքով եկեղեցին կառուցուել է 2005-06ին³⁵: Շիրակի թեմի առաջնորդ

³² «'ԿԱԶԱ' շվէցարական մարդասիրական հիմնադրամ, հաշուետուութիւն 1997-2017», էջ 28, http://kasa.am/wp-content/uploads/2015/12/KASA_report_arm.pdf, մատչում՝ 05. 06. 2020:

³³ Լուսինէ Գրիգորեան, «Ամառը Եղնաջրի ճամբարում», *Ս. Եօթ Վէրք*, Օգոստոս, 2007:8(92), <http://www.yotverk.am/datei/070831/s070804.htm>, մատչում՝ 05. 06. 2020:

³⁴ Ա. Կաղզուանցեան, «Զոյգաղբիւրում օծուեց Սուրբ Խաչ մատուռը», *Ս. Եօթ Վէրք*, Յուլիս, 2008:7(103), <http://www.yotverk.am/datei/080731/s080703.htm>. Նաեւ նոյնի՝ «'Ուղիղ եղիցին աղաչանք մեր որպէս խունկ առաջի քո, Տէր.' Եպիսկոպոսական սուրբ պատարագ Զոյգաղբիւրում», *Ս. Եօթ Վէրք*, Սեպտեմբեր, 2016:9(201), <http://www.yotverk.am/datei/160931/s160901.htm>, մատչում՝ 06. 06. 2020:

³⁵ Լուսինէ Սողոյեան, «Լեռնակերտի 4-5-րդ դարերի բազիլիկ եկեղեցին արդէն զանգակատուն ունի», <https://hetq.am/hy/article/78330> մատչում՝ 06. 06. 2020:

Աջապահեան եպիսկոպոսի ձեռամբ 2006 Հոկտեմբերի 28ին³⁶ օծուել է Ս. Վարդան եկեղեցու խաչը, իսկ 2007ին՝ եկեղեցին³⁷:

ԿԱՔԱԽԱՍԱՐԻ ՍՈՒՐԲ ՆԱՐԵԿ ԵԿԵՂԵՑԻ

Շիրակի մարզի նորակառոյց Ս. Նարեկ եկեղեցու շինարարական աշխատանքները սկսուել են 2008 Օգոստոսի 23ին եւ աւարտուել նոյն տարւոյն Հոկտեմբերի 30ին³⁸: Խաչածել կենտրոնագմբէթ յօրինուածքով եկեղեցու կառուցումը հովանաւորել է ծնունդով կաքաւասարցի, արդարադատութեան զօրավար Աշոտ Մարտիրոսեանը: Ս. Նարեկ եկեղեցու օծման արարողութիւնը կատարել է Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան եպիսկոպոսը 2009 Օգոստոսի 1ին:

ԿՐԱՍԱՐԻ ՍՈՒՐԲ ԲԱՐՍԵՂ ԵԿԵՂԵՑԻ

Կրասարի Ս. Բարսեղ եկեղեցին կառուցուել է Գառնիկ, Գագիկ, Տաթև եւ Տաւրոս Պապիկեանների բարերարութեամբ: Կարմիր սրբատաշ տուֆով կառուցուած եւ բազիլիկ յօրինուածքով եկեղեցուն արեւմտեան կողմից կից է զանգակատունը, որն ունի ութսիւնանի ռուբրոնդայով գմբէթ: Եկեղեցու մուտքն արեւմտեան կողմից է: Հարաւային ճակատին կան երեք նեղ, երկարաւուն լուսամուտներ. եւս երկու լուսամուտներ կան դռան աջ ու ձախ կողմերին: Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան եպիսկոպոսը Կրասարի Ս. Բարսեղ եկեղեցու հիմնօրինէքի արարողութիւնը կատարել է 2016 Օգոստոսի 17ին³⁹, իսկ օծման արարողութիւնը՝ 2017 Յուլիսի 29ին⁴⁰:

³⁶ «Օծուեցին Ս. Սարգիս եւ Ս. Վարդան մատուռների խաչերը», *Ս. Եօթ Վէրք*, Հոկտեմբեր, 2006:10(82), <http://www.yotverk.am/datei/061031/s061004.htm>, մատչում՝ 06. 06. 2020:

³⁷ Մարիամ Վարդանեան, «Հայի մեր պարտքն է օրերից վեր թելել պատմութիւն կերտել եւ դառնալ յաւերժի ճամփորդ», *Ս. Եօթ Վէրք*, Դեկտեմբեր, 2007:12(96), <http://www.yotverk.am/datei/071231/s071202.htm>, մատչում՝ 06. 06. 2020:

³⁸ Ա. Կաղզուանցեան, «Օծուեց Կաքաւասարի Սուրբ Նարեկ մատուռը», *Ս. Եօթ Վէրք*, Օգոստոս, 2009:8(116), <http://www.yotverk.am/datei/090831/s090807.htm>. նաեւ նոյնի՝ «'Գոսայ այնցիկ, որ զիս ոչ խնդրէին եւ յայտնի եղէ այնցիկ, որ զիս ոչ ճանաչէին.' եպիսկոպոսական սուրբ պատարագ Կաքաւասարում», *Ս. Եօթ Վէրք*, Յունուար, 2010:1(121), <http://www.yotverk.am/datei/100131/s100107.htm>, մատչում՝ 06. 06. 2020:

³⁹ Սամուէլ սրկ. Սարգսեան, «Հիմնարկէքի արարողութիւն Կրասար համայնքում», *Ս. Եօթ Վէրք*, Օգոստոս, 2016:8(200), <http://www.yotverk.am/datei/160831/s160804.htm>, մատչում՝ 06. 06. 2020:

⁴⁰ Ալվարդ Կաղզուանցեան, «Ապաշխարենք կառուցելով. Կրասար գիւղում օծուեց Սուրբ Բարսեղ եկեղեցին», *Ս. Եօթ Վէրք*, Յուլիս, 2017:7(207), <http://www.yotverk.am/datei/170831/s170801.htm>. նաեւ՝ Արմէնուհի Մխոյեան, «Կրասար գիւղը նոր եկեղեցի ունի»,

ՀԱՅԿԱԴԱՆԻ ՍՈՒՐԲ ՍՈՒՐԲ ԽԱՉ ԱԻԵՏԱՐԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մարզի յաջորդ նորակառույցը Հայկաանի Ս. Խաչ Անետարան եկեղեցին է, որը կառուցուել է 2008ին Աբրահամ եւ Սպարտակ Խաչատրեան եղբայրների բարերարութեամբ: Եկեղեցին խաչաձեւ կենտրոնազմբէթ յօրինուածք ունի: Մուտքն արեւմտեան կողմից է: Հիւսիսային եւ հարաւային ճակատներին կան մէկական նեղ, երկարաւուն լուսամուտներ: Եկեղեցին Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան եպիսկոպոսի ձեռամբ օծուել է 2008 Նոյեմբերի 15ին⁴¹:

ՂԱՐԻԲՋԱՆԵԱՆԻ ՍՈՒՐԲ ՀՈԳԻ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մարզի նորակառույցներից է Ղարիբջանեանի Ս. Հոգի եկեղեցին, որը կառուցուել է 2008ին Սամուէլ Տոնոյեանի բարերարութեամբ՝ ի յիշատակ իր վաղամեղիկ կնոջ՝ Սաթենիկ Տոնոյեանի: Եկեղեցին նախագծել է «Երանգ» ՍՊԸ-ի տնօրէն Անատոլի Դոգուզովը⁴²: Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան եպիսկոպոսը Ղարիբջանեանի Ս. Հոգի եկեղեցու հիմնարկէքի արարողութիւնը կատարել է 2007 Մայիսի 4ին⁴³, իսկ օծման արարողութիւնը՝ 2013 Օգոստոսի 31ին⁴⁴: Եկեղեցին խաչաձեւ կենտրոնազմբէթ յօրինուածքով կառույց է: Մուտքն արեւմտեան կողմից է: Եկեղեցին լուսաւորուում է խաչաթեւի հիւսիսային եւ հարաւային ճակատների մէկական նեղ, երկարաւուն եւ գմբէթի թմբուկի լուսամուտներով:

Նշենք, որ հայ իրականութեան մէջ շատ չեն Սուրբ Հոգի անունով եկեղեցիները: Այս անունով եկեղեցիներ են յիշատակուած Կիլիկիայում՝ Սիս մայրաքաղաքում, Գօշավանքի համալիրի կազմում մի փայտաշէն եկեղեցի, որը չի պահպանուել եւ 1714ից Ամստերդամում յիշատակուող եւ այժմ էլ գործող հայկական եկեղեցին:

<https://armenpress.am/arm/news/900282/krasar-gyuxy-nor-ekexeci-uni.html>. Նաեւ՝
«Կրասարը նոր եկեղեցի ունի»,
<http://shirak.mtad.am/news/item/2017/07/29/krasarek/>,
https://www.youtube.com/watch?v=HGB_T0TNn90&feature=emb_logo առ 06. 06. 2020:

⁴¹ Ա. Կաղզուանցեան, «Հայկաանում օծուեց Սուրբ Խաչ եկեղեցին», *Ս. Եօթ Վէրք*, Նոյեմբեր, 2008:11(107), <http://yotverk.am/datei/081131/s081104.htm> մատչում՝ 06. 06. 2020:

⁴² Մարտիրոսեան, Սարուխանեան:

⁴³ «Հիմնարկէք Ղարիբջանեան գիւղում», *Ս. Եօթ Վէրք*, Մայիս, 2007:5(89), <http://www.yotverk.am/datei/070531/s070505.htm> , մատչում՝ 07. 06. 2020:

⁴⁴ Ավվարդ Կաղզուանցեան, «Եթէ ուրուք գործն զոր շինեաց՝ կացցէ, վարձս առցէ՝ Ղարիբջանեանում օծուեց Սուրբ Հոգի եկեղեցին», *Ս. Եօթ Վէրք*, Սեպտեմբեր, 2013:9(165), <http://www.yotverk.am/datei/130931/s130903.htm> , մատչում՝ 07. 06. 2020:

ՇԻՐԱԿԱՒԱՆԻ ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Շիրակաւանը վաղուց եկեղեցի ունեցել է: Սակայն Ախուրեանի ջրամբարի կառուցման հետեւանքով, երբ գիտը տեղափոխեցին, եկեղեցին միայնակ, առանց աղօթքի ու աղօթողի է մնացել, դարձել լացող եկեղեցի, յետոյ էլ անցել ջրի տակ: Պատմում են, որ մի օր էլ սահմանապահները եկել են ու ասել, թէ ջրի տակից լոյս է ճառագում: Գիտից ու այլ բնակավայրերից շատերն են գնացել ու տեսել այդ հրաշքը. ջրի տակից վառ լոյս էր արձակում, հենց նոյն տեղից, որտեղ եկեղեցու խորանն էր: Յետագայում եկեղեցու բոլոր քարերը մէկառմէկ դուրս են բերուել՝ նոր եկեղեցի կառուցելու նպատակով⁴⁵:

Շիրակաւանի Ս. Աստուածածին եկեղեցին 2016ին կառուցուել է Մոսկուայում հաստատուած, ծնունդով շիրակաւանցի Արթուր, Վահան եւ Արման Թաւրիզեան եղբայրների բարերարութեամբ ու համայնքապետ Մարատ Մկրտչեանի ջանքերով՝ ի յիշատակ բարերարների հօր՝ Ստիոպա Թաւրիզեանի: Եկեղեցին նախագծել է ճարտարապետ Ռաֆայէ Եղոյեանը: Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան եպիսկոպոսի ձեռամբ եկեղեցու հիմնարկէքի արարողութիւնը կատարուել է 2015 Յունիսի 4ին⁴⁶: Եկեղեցին բազիլիկ յօրինուածք ունի, կառուցուած է կարմիր ու սեւ սրբատաշ քարերով, ունի երկու դուռ: Հարաւային կողմում կան երեք մեծ կամարակապ լուսամուտներ, իսկ դռան աջ եւ ձախ կողմերում՝ եւ երկուսը, որոնք նեղ են ու երկարաւուն: Արեւմտեան կողմին կից է զանգակատունը, որի վրայ բարձրանում է ութ սիւնանի *ռոտոնդայով* պսակուած գեղեցկաշէն գմբէթը: 2016 Փետրուարի 6ին Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան եպիսկոպոսն օծել է եկեղեցու խաչը եւ զանգը⁴⁷, իսկ Յունիսի 4ին⁴⁸ կատարել Ս. Աստուածածին եկեղեցու նաւակաւորքը:

⁴⁵ «Լոյս արձակող եկեղեցին»,

<https://armeniasputnik.am/society/20160604/3745359.html> , մատչում՝ 07. 06. 2020:

⁴⁶ Արմէնուի Մխոյեան, «Շիրակաւան համայնքում եկեղեցի է կառուցում», <https://armenpress.am/arm/news/807950.html>. նաեւ՝ Վարդան սրկ. Ալեքսանդրեան, «Կառուցուելիք եկեղեցու հիմնարկէքի արարողութիւն Շիրակաւան համայնքում», *Ս. Եօթ Վէրք*, Յունիս, 2015:6(186), <http://www.yotverk.am/datei/150631/s150604.htm> մատչում՝ 07. 06. 2020:

⁴⁷ Արարատ սրկ. Սարգսեան, «Խաչի եւ զանգի օծում Շիրակաւան համայնքում», *Ս. Եօթ Վէրք*, Փետրուար, 2016:2(194), <http://www.yotverk.am/datei/160231/s160202.htm> մատչում՝ 07. 06. 2020:

⁴⁸ Ալվարդ Կաղզուանցեան, «Տէր, բարութք է մեզ աստ լինել.՝ օծուեց Շիրակաւանի նորակառոյց եկեղեցին», *Ս. Եօթ Վէրք*, Յունիս, 2016:6(198), <http://www.yotverk.am/datei/160631/s160603.htm>. նաեւ՝ «Շիրակաւան համայնքում բացուեց 'Սուրբ Աստուածածին' եկեղեցին»,

ՍՊԱՆԴԱՐԵԱՆԻ ՍՈՒՐԲ ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻ

Սպանդարեանի Ս. Ամենափրկիչ եկեղեցին կառուցուել է 2001ին՝ համայնքի նախկին բնակիչ Արտուշ Մկրտչեանի եւ իր որդիների բարերարությամբ: Պարսպապատման աշխատանքները կատարուել են Յովկի Սարգսեանի հովանաւորութեամբ: Եկեղեցին օծուել է 2001 Նոյեմբերի 6ին⁴⁹ ձեռամբ Տէր Գրիգորիս արքեպիսկոպոս Բունիաթեանի: Աւելի ուշ Ակսէլ Ստեփանեանը, որը 2016ից եկեղեցու խաչքաւորն էր, խաչ ու զանգ է նուիրել եկեղեցուն⁵⁰: Զանգն օծուել է 2016 Մայիսի 23ին⁵¹ ձեռամբ Շիրակի թեմի առաջնորդ Աջապահեան եպիսկոպոսի:

ՈՍԿԵՀԱՍԿԻ ՍՈՒՐԲ ՆԱՐԵԿ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ոսկեհասկի Ս. Նարեկ եկեղեցին կառուցուել է Մոսկուաբնակ Մխիթարեան ընտանիքի բարերարութեամբ: Եկեղեցին, ձեռամբ Գուգարաց թեմի առաջնորդ Սեպուհ եպիսկոպոս Զուլքեանի, օծուել է 2005 Յովկիսի 10ին⁵² եւ իր հիւրընկալ դռներն է բացել բարեպաշտ հայորդիների առջեւ:

ՈՍԿԵՀԱՍԿԻ ՍՈՒՐԲ ՈՍԿԵԿՈՂ ԱԻԵՏԱՐԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ոսկեհասկի Ս. Ոսկեկող Աւետարան եկեղեցին կառուցուել է 2015ին Վարդան Ասատրեանի բարերարութեամբ: Եկեղեցին կառուցուել է ընտանեկան սրբութիւն «Ոսկեկող Աւետարան»ի⁵³ պատուին: Աւետարանը

<http://shirak.mtad.am/news/item/2016/06/04/sirakavan/>. նաեւ՝

«<https://www.youtube.com/watch?v=oCBEPJlaCYg>». նաեւ՝

«<https://www.youtube.com/watch?v=5Fe6KqxyoHc> մատչում՝ 07. 06. 2020:

⁴⁹ Գ. «Հոգեւոր-եկեղեցական կեանք», *Էջմիածին*, 2002:Ա., էջ 32. նաեւ՝ «Շիրակի թեմ», *Էջմիածին*, 2002:Ա., էջ 62

[http://tert.nla.am/archive/HGG%20AMSAGIR/echmiadzin-vagharshapat/2002/2002\(1\).pdf](http://tert.nla.am/archive/HGG%20AMSAGIR/echmiadzin-vagharshapat/2002/2002(1).pdf) , մատչում՝ 07. 06. 2020:

⁵⁰ Մարտիրոսեան, Սարուխանեան. նաեւ՝ «Շիրակի մարզի Սպանդարեան գիւղի Սուրբ Ամենափրկիչ եկեղեցու զանգի տեղադրումը»,

<https://www.youtube.com/watch?v=E2gOTYOBhJI> մատչում՝ 07. 06. 2020:

⁵¹ Լեւոն քինյ. Յովհաննիսեան, «Զանգի օծում Արթիկի թեմի Սպանդարեան համայնքում», *Ս. Եօթ Վերք*, Մայիս, 2016:5(197),

<http://www.yotverk.am/datei/160531/s160506.htm> մատչում՝ 07. 06. 2020:

⁵² Վ. Կաղզուանցեան, «Օծուեց Ոսկեհասկի Ս. Նարեկ մատուռը», *Ս. Եօթ Վերք*, Յովկիս, 2005:7(67),

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:vS8zzB2euJgJ:www.yotverk.am/datei/050731/s050704.htm+&cd=2&hl=en&ct=clnk&gl=am> , մատչում՝ 08. 06. 2020:

⁵³ Աւետարանի մասին տե՛ս՝ *Ոսկեկող Աւետարան եկեղեցի (Ոսկեհասկ)* ֆիլմը (թեմագրի հեղինակ եւ ռեժիսոր՝ Արթուր Էդար, գլխաւոր օպերատոր՝ Մարտին Սուքիասեան), <https://www.youtube.com/watch?v=nAzbvAGbbIQ> , մատչում՝ 08. 06. 2020:

տպագրուել է 1732ին Վենետիկում, ապա յայտնուել Մշոյ Ավառինջ գիւղում, անցել զաղթի ճամփաներով, հասել Գիւմրի, այնուհետեւ հանգրուանել Ոսկեհասկում: Եկեղեցին նախագծել է ճարտարապետ Վարդան Շախովեանը, իսկ շինարարական աշխատանքները ղեկավարել է Գուրգէն Մարտիկեանը⁵⁴: Եկեղեցին ունի խաչաձեւ կենտրոնագմբէթ յօրինուածք: Կառուցուել է սրբատաշ դեղնաւուն տուֆով: Մատուռը մեծ հանդիսութեամբ բացուել է 2017 Յունուարի 13ին⁵⁵:

Այսպիսով՝ 1991ից յետոյ նորանկախ Հայաստանի Հանրապետութիւնում հայկական եկեղեցական ճարտարապետութիւնը վերածնունդ, ապա նաեւ վերելքի նոր շրջան ապրեց: Ժամանակակից հայ ճարտարապետերն ու վարպետ-շինարարները, կիրառելով նոր արհեստամիջոցներ, լուծումներ ու մտայղացումներ, նորակառոյց եկեղեցիները, այդ թւում նաեւ Շիրակի մարզի եկեղեցիները, գլխաւորապէս նախագծում եւ կառուցում են՝ պահպանելով ու զարգացնելով հայկական միջնադարեան եկեղեցական ճարտարապետութեան լաւագոյն աւանդները:

THE NEWLY CONSTRUCTED CHURCHES OF THE SHIRAK REGION IN THE REPUBLIC OF ARMENIA (1991-2017)

(Summary)

ARMAN MALOYAN (armanmaloyan1976@gmail.com)

The architectural school of Shirak (Ani-Shirak), with its talented architects, master builders and khachkar masters, occupies an outstanding place in the history of medieval Armenian Church architecture.

As of 1991, with the proclamation of independence in the Republic of Armenia, Armenian Church architecture has experienced a revival and a new period of growth. Modern Armenian architects and master builders, have applied new ideas, solutions and technologies to the newly built churches in line with the legacy of the local school of Medieval Armenian Church architecture.

The paper focuses on the newly built churches and chapels of the Shirak region of the Republic of Armenia. It details the architectural forms and characteristics of each construction and highlights their traditional elements.

⁵⁴ Ռաֆիկ Աւագեան, *Ոսկեկող Աւետարան*, Արմաւ հրատ., Երեւան, 2017, էջ 12-13:

⁵⁵ «Մատուռի բացման արարողութիւն Ոսկեհասկ գիւղում», <http://shirak.mtad.am/news/item/2017/01/13/voske/>, https://www.youtube.com/watch?time_continue=35&v=rQczsM30RaE&feature=emb_logo մատչում՝ 08. 06. 2020:

